

SLOVENSKI ZNANSTVENI FILM - DILEME IN OBETI¹

POGLED Z ZORNEGA KOTA HUMANISTIKE

"Ena od kvalitet vizualne znanosti je, da omogoča čutno povezavo s svetom."

Wayne Wheeler

ZGODOVINA - TRADICIJA - METODOLOGIJA

Letos mineva 40 let od nastanka etnografskega filma *Lavfarji v Cerknem* (1956), ki je bil posnet na pobudo dr. Nika Kureta (1906-1995), začetnika sistematične uporabe filma v slovenski etnologiji.

V svetu je imelo naravoslovje pobudo pri uporabi filma v znanosti. Pri nas jo ima humanistika.

France Marolt je leta 1934 pri ustanovitvi Folklornega inštituta že mislil tudi na film, vendar brez pravega rezultata na teoretični ali praktični ravni. Zadoščalo mu je, da sta v takratni folkloristični klimi snemala dokumentarne filme Badjura in Jakac.

Kuret je leta 1957 ustanovil "Slovenski odbor za etnografski film" (SOEF) pri takratnem etnografskem društvu. Njegova vloga je bilo usklajeno prizadevanje znanstvenikov in filmarjev, da bi posneli čim več dokumentarnih filmov na temo tradicionalne kulture. Triglav film je v tistih letih postal največji producent tovrstnih filmov v nekdanji Jugoslaviji, sam Kuret pa je strokovno vodil realizacijo filma *Števanje* (1959) v režiji Ernesta Adamiča.

Enako pomembno kot spodbujanje proizvodnje dokumentarnih filmov je Kuretovo teoretsko delo. Vključil se je v razvojne tokove svetovnega znanstvenega filma s sodelovanjem na simpozijih "Mednarodnega odbora za etnografski film" (CIFE), ki je bil eden od odborov Unesca. V številnih člankih je prenašal k nam teoretična izhodišča CIFE. Na žalost mu ni uspelo, da bi prepričal akademske kroge v potrebnost avtonomne proizvodnje filmske dokumentacije v znanosti. Poleg *Lavfarjev v Cerknem* je leta 1956 in 1957 posnel še 6 filmov na 16 mm traku, ki pa so ostali nedokončani zaradi pomanjkanja denarja in, če smo odkriti, tudi zaradi nekvalitetnih terenskih posnetkov.

Konec 60. let je Kuret podal SAZU uradni predlog za ustanovitev "Centralnega arhiva etnografskih filmov" (CAEF) in za ustanovitev posebne enote za snemanje znanstvenih filmov v okviru takratne SAZU. Po zavrnitvi obeh predlogov je Kuret opustil delo na področju etnografskega filma in se v celoti posvetil šegam.

Kuretov primer kaže, da moramo biti v intelektualni dejavnosti pozorni do še tako, na videz, skromnih pobud. Veliki premiki v realnem svetu se začnejo z majhnimi premiki v miselnosti.

Čeprav se je Kuret umaknil v drugo sfero delovanja, je njegova ideja ostala živa do ustanovitve "Avdiovizualnega laboratorija" (AVL) pri Znanstveno raziskovalnem centru SAZU leta 1982, ki v dobršni meri nadaljuje Kuretova prizadevanja.

Danes AVL z lastnim študijem in z mednarodnim sodelovanjem gradi metodologijo vizualnih zapisov v znanosti in izvaja terenska snemanja za arhiv. Največjo posodobitev Kuretovih izhodišč je AVL storil z uveljavitvijo vizualnih raziskav kot nove znanstvene poddiscipline v etnologiji, medtem ko v tehničnem pogledu zaostaja za sodobnim razvojem vizualne tehnologije podobno, kot je zaostajal Kuret leta 1956 za tedanjim razvojem.

Razvojno črto od Kureta do AVL (to je: od etnografskega filma do vizualnih raziskav) razumimo kot tradicijo, na kateri lahko gradimo vizijo znanstvenega filma.

Kaj v tej novi situaciji sploh pomeni izraz "znanstveni film"?

V tehničnem smislu je to lahko filmski ali video posnetek. Lahko spada v katerokoli zvrst - *arhivski, raziskovalni, učni* ali *poljudnoznanstveni* film. Pomembno je, da je v prvi vrsti namenjen pridobivanju in analizi informacij, ki jih potrebujemo pri znanstvenem preučevanju, ali da sporoča javnosti znanstvene dosežke.

Pri tem je treba upoštevati številne nove dejavnike.

Etnografski film je gradil svoje poslanstvo na širjenju svetovnih kultur s pomočjo kinematografije in na sinergetskem delovanju znanosti in umetnosti. Ta plemenita sestavina je danes v ozadju. V ospredju so novi mediji z elektronsko sli-

Fotogram iz filma *"Lavfarji v Cerknem"* (1956).

Proizvodnja Inštitut za slovensko narodopisje SAZU, besedilo dr. Niko Kuret, scenarij in obnovitev šege Peter Brelih, realizacija Boris Brelih, 16 mm, 23 min.

Iz arhiva AVL ZRC SAZU.

¹ Teze za okroglo mizo v okviru znanstvenega posvetovanja 40 let slovenskega etnološkega filma. Ljubljana, Kulturno informacijski center Križanke, 6. 6. 1996.

kovno tehnologijo na čelu. Video kamera je do te mere olajšala (beri: demokratizirala) zbiranje vizualnih informacij, da na vizualne dokumente ne gledamo več kot na posrednike med kulturami, ampak kot na kulturne artefakte. Težišče pozornosti se je premaknilo s proizvodnje na analizo vizualne dokumentacije.

Etnologija se od drugih humanističnih disciplin razlikuje po tem, da sama izdeluje dokumente (med njimi so vizualni zapisi na prvem mestu), ki jih nato preučuje. Zato je nujno, da pri njihovem nastanku sodelujejo sami raziskovalci. Gradivo za znanstveni film mora biti posneto po najsodobnejših metodoloških načelih. Odtod potreba po avtonomni proizvodnji znanstvenega filma. Tega dela ne more nihče drug opraviti namesto znanstvenikov - specialistov.

"Etnografske monografije današnjega dne so zgodovinski viri jutrišnjega in iz tega historičnega vidika sledi, da moramo biti pozorni do etnografskih filmov in jih čuvati..."

Peter Fuchs

Kljub prvenstveni želji po avtonomni proizvodnji ni odveč spodbujati sodelovanja znanstvenikov in filmarjev. Znanstveni film nastaja na presečišču znanosti in umetnosti. Če izvira iz humanistične ali družboslovne problematike, je zelo blizu kinematografskemu oz. televizijskemu dokumentarcu. Zato predstavlja enega od atributov nacionalne kulture, kot so npr. umetnost, šolstvo, politika, šport, itd. Upravičeno pričakujemo, da bi se moral v njegovi organiziranosti in financiranju odsliskavati interes države.

"Tisti, ki so bili najglasnejši v svojih zahtevah po 'znanstvenosti', so bili najmanj pripravljeni uporabljati filmsko kamero, ki v antropologiji pomeni isto kar instrumentarij v drugih znanostih - izboljšanje in razširjanje območja natančnega opazovanja."

Margaret Mead

PROIZVODNO - ORGANIZACIJSKI VIDIK

Na vsaki stopnji ukvarjanja z vizualno dokumentacijo v znanosti se odpira svojska problematika. *Proizvodnja, študij, arhiviranje in distribucija* so odvisni od metodologije znanstvene discipline, ki ji je vizualna dokumentacija namenjena. Večini pa so skupni problemi organiziranosti proizvodnje. Zato postavljam to vprašanje v ospredje: kot sklop organizacijskih, tehnoloških, estetskih in finančnih problemov.

Ekonomičnost znanstvenega filma raste s širjenjem okvira proizvodnje. Najmanj ekonomična je zasebna proizvodnja, če je pri tem mišljen cel proces dela, od snemanja do končnega izdelka, ali proizvodnja v osamljeni raziskovalni enoti.

Najenostavneje je gradivo posneti. To lahko danes stori sam znanstvenik, če ne gre za visoke snemalske zahteve. Čim višje gremo v procesu realizacije, s tem zahtevnejšo tehnologijo se srečujemo in s tem večjimi zahtevami po znanju. "Post produkcija" zahteva veliko dražjo opremo, kot je snemalska, in navadno tudi visoko usposobljene delavce.

Ekonomičnost in tehnologija narekujeta, da naj se produkcija znanstvenega filma v nacionalnem okviru združi na enem mestu. O tem je dovolj vzorov in izkušenj. Tako delujeta "Institut für den Wissenschaftlichen Film" v Göttingenu (IWF) ali "Service d'étude, de réalisation et de diffusion de documents audiovisuels" (S.E.R.D.D.A.V.) pri Centre National de Recherches Scientifique. Oba delujeta na celotnem območju Nemčije oz. Francije s koordiniranim financiranjem državnih in deželnih skladov.

V Sloveniji bi bilo treba prilagoditi organiziranost znanstvenega filma našim potrebam, izkušnjam in načinu financi-

ranja znanosti ter kulture.

Izhajajoč iz sedanjega stanja na področju znanstvenega filma in organiziranosti slovenske znanosti bi kazalo najprej ugotoviti *večdisciplinarni in medinstitucionalni* interes za razvoj znanstvenega filma.

V pogledu organizacijskih in tehničnih izkušenj ter metodologije je lahko Avdiovizualni laboratorij ZRC SAZU referenčna točka na področju humanistike in družboslovja, medtem ko bi bilo treba za naravoslovje še poiskati ustreznega referenta.

"Kamera ne more videti vsega naenkrat, toda končno se potruji, da ne izgubi ničesar, kar vidi."

Andre Bazin

TEHNOLOŠKI VIDIK

Med zahtevami, ki se postavljajo pred ustvarjalce vizualnega gradiva v znanosti, sta na prvem mestu kvaliteta in trajnost izvirnega gradiva. Zato ni odveč razmisliti o dilemi: film ali video. Na splošno velja, da je filmski trak še vedno najprimernejši za arhiviranje, video pa za raziskavo in komuniciranje.

K instrumentom vizualnih raziskav danes sodi tudi računalnik. Kmalu bo nepogrešljiv pri katalogiziranju in analizi vizualij, v kombinaciji s CD ROM bo koristen tudi pri komuniciranju z najširšim krogom uporabnikov.

Izvirno gradivo pa se bo še vedno pridobivalo s pomočjo

Niko Kuret na fotografiji iz filma "Šelma v Kostanjevici" (1957).

Iz arhiva AVL ZRC SAZU.

Fotogram iz filma "Laufarji v Cerknem" (1956).

Proizvodnja Inštitut za slovensko narodopisje SAZU, besedilo dr. Niko Kuret, scenarij in obnovitev šege Peter Brelih, realizacija Boris Brelih, 16 mm, 23 min.

Iz arhiva AVL ZRC SAZU.

filmske ali elektronske tehnologije.

"Nismo prepričani, ali smo vzgojili filmarja ali uničili antropologa."

Colin Young

SKLEP

Ta trenutek še ni mogoče govoriti o vseh nastavkih razmišljanja o bodočem slovenskem znanstvenem filmu. Med številnimi problemi se bo pojavilo vprašanje *izobraževanja, institucionalne zaslombe, financiranja in seveda javne vloge ter odmevnosti* znanstvenega filma.

Smotrna organizacija znanstvenega filma bo morala omogočati zainteresiranim znanstvenikom in ljudem iz medija primerne vzvode za kreativno proizvodnjo. Predpogoj za tak položaj znanstvenega filma pa je njegovo enakopravno obravnavanje pri financiranju, arhiviranju, distribuciji in promociji.

Eno je gotovo: proizvodnja znanstvenega filma, do katere bodo imeli dostop vsi zainteresirani slovenski znanstveniki, ne more biti ljubiteljski podvig, niti televizijska oddaja, niti umetniški dokumentarec, niti interna proizvodnja v raziskovalnem inštitutu, ampak profesionalno, avtonomno dejanje, primerljivo s podobno dejavnostjo v svetu.

Summary

SLOVENE SCIENTIFIC FILM - DILEMMAS AND PROSPECTS

Naško Križnar

It has now been 40 years since the ethnographic film "Laufarji v Cerknem" was made on the initiative of Niko Kuret (1906-1995), a pioneer in the systematic use of film in Slovene ethnology.

When establishing the Folklore institute in 1934 it was already France Marolt who thought about film, yet without an actual result on the theoretical and practical level. He was satisfied with Badjura's and Jakac's filming documentaries in the then folkloristic atmosphere.

In 1957 Kuret established "Slovenski odbor za etnografski film" (The Slovene Committee for Ethnographic Film) at the then Ethnographic Society. Its role was in mutual aspirations of scientists and film-makers for making as many documentaries on traditional culture as possible. The *Triglav* film became the largest producer of such films in the former Yugoslavia, while Kuret himself professionally led the realization of the film "Števanje" (1959), directed by Ernest Adamič.

At the end of the 60s Kuret gave SAZU (The Slovene Academy of Sciences and Arts) an official suggestion for establishing "Centralni arhiv etnografskih filmov" (Central Archives of Ethnographic Films) and a special unit for shooting scientific films in the frames of the then SAZU. After both the suggestions have been refused, he gave up his work with the ethnographic film and completely devoted himself to customs.

Nevertheless his idea survived until 1982 when "Audiovizualni laboratorij" (Audiovisual Lab - AVL) was established at SAZU's scientific research center. With its own studies and international cooperation AVL nowadays creates methodology of the visual records in science and performs film-shootings for the archives. The most prominent modernization of Kuret's starting-points was done when AVL introduced visual research as a new scientific branch in ethnology, though from the technical point of view the lab can still not keep up with the contemporary development of visual technology, just like Kuret who could not keep up with the development of that time (1956).

The ethnographic film has been building its mission in spreading world's cultures with the help of cinematography and in the cooperation between sciences and arts. This noble component is nowadays in the background. The new media with electronic visual technology come to the front. A video camera simplified (democratized) gathering of visual information to the extent when visual documents are no longer regarded as mediators between cultures, but as cultural artifacts. The center of attention has moved from production to the analysis of visual documentation.

Ethnology differs from other humanities by the fact that it itself makes documents (visual records being in the first place) that it later analyses. That is why it is essential that researchers themselves contribute to their origin. The material for a scientific film has to be recorded according to the most contemporary methodological principles. Hence the need for the autonomous production of the scientific film. This work cannot be performed by anyone but scientists - specialists.